

METODOLOGIJA ISTRAŽIVAČKO-ZNANSTVENOG TIMSKOG RADA NA IZLOŽBENOM PROJEKTU MODERNE GALERIJE URBANIZAM I ARHITEKTURA RIJEKE 1845.-1945.

(HISTORICIZAM - SECESIJA - MODERNA)

Daina Glavočić
Moderna galerija
Rijeka

Sažetak:

U Rijeci se izlaskom dviju knjiga, Radmile Matejčić *Kako čitati grad* i Nedjeljka Fabrija *Vježbanje života* pokrenula u pozitivnoj klimi, lavina interesa za sustavno otkrivanje identiteta jednog grada sa stajališta povjesti umjetnosti.

U takvoj klimi Moderna galerija se odlučila istražiti, obraditi i popisati gradu te kroz izložbu i katalog prikazati sva riječka zdanja pojedinih stilskih razdoblja druge polovice 19. i 20. stoljeće.

S obzirom da Moderna galerija za tako opsežan posao nije imala dovoljno stručnog kadra, uz 4 kustosa iz Galerije, angažirani su i vanjski suradnici, arhitekti i povjesničari umjetnosti iz Rijeke, ali i stručnjaci iz Trsta i Budimpešte.

Za uspješnost projekta zaslužni su i poznati fotografi iz Zagreba i Rijeke. Treća grupa suradnika bila je tehničke naravi.

Osnovna grada za pripreme radove bila je arhivska grada iz fondova Riječkog povijesnog arhiva, literatura vezana za pojavu secesije u Rijeci i terensko istraživanje.

Izložba je postavljena u četiri dvorane Moderne galerije tako da je bilo moguće slijedeći makro - kolor fotografije secesijskih objekata, razgledati je onim redom kojim su bili i na gradskim ulicama.

Izložba je bila popraćena originalnom projektnom dokumentacijom, starim fotografijama, a postav je oživiljen ambijentalnim predmetima i secesijskim slikama grafikama i crtežima, višejezičnim izdanjima knjiga secesijskog grafičkog oblikovanja i dnevnim tiskom na mađarskom, njemačkom talijanskom i hrvatskom jeziku.

Izložbu je pratio i katalog (543 stranice), ali s obzirom na broj stranica njime nije bilo lako rukovati pa je tiskan kataloški prikaz, posebna publikacija, kako bi posjetitelji mogli s tom publikacijom i u gradu razgledati secesijsku arhitekturu.

Katalog su pratili i bibliografski podaci, a samu izložbu marketinški osmišljeni suveniri i edukacijska djelatnost.

Tijekom svibnja 1998. izložba *Arhitektura secesije u Rijeci* bila je postavljena i u Muzeju za umjetnost i obrt, u Zagrebu.

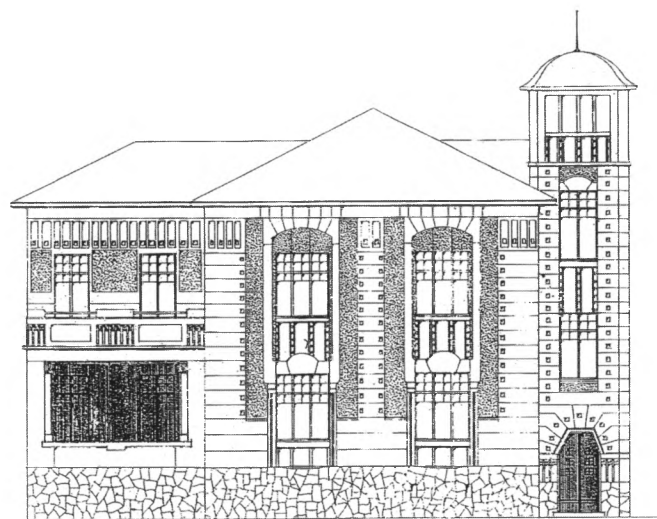

E. Ambrosini: Kuća Schiatar (1905.)
snimio: Damir Fabijanić

Uvod

■ zlakom knjige dr. Radmile Matejčić *Kako čitati grad*, 1989. u Rijeci se pokrenula nezaustavljiva lavina interesa za sustavno otkrivanje ne samo arhitekture i spomenika kulture sa stajališta povijesti umjetnosti, nego i ostalih vidova gradskog života, povijesti, književnosti itd. U pozitivnoj klimi i općoj volji za pronalaženjem identiteta jednoga grada bez kontinuirane veze s vlastitom prošlošću, precima i prethodnicima, dogodila se i knjiga Nedjeljka Fabrija *Vježbanje života*, koja je uprizorena na pozirnici riječkoga Hrvatskoga narodnoga kazališta Ivana pl. Zajca 1990. godine, kao dotad neviđena multimedijska poučna priča o gradu kroz nekoliko generacije neke, iz Italije doseljene, riječke obitelji. Budući da je jedno veliko vremensko razdoblje riječke međuratne i ranije povijesti bilo nakon Drugoga svjetskog rata premalo u javosti spominjano, ostala su mnoga imena i događanja zaboravljena, a mladim naraštajima čak i nepoznata. Stručni kolegij Moderne galerije Rijeke u sastavu: Daina Glavočić, Milica Đilas i Branko Cerovac prihvatio je 1994. prijedlog tadašnjeg v.d. ravnatelja Berislava Valušeka da u plan rada za tu i nekoliko sljedećih godina uvrsti projekt koji će se baviti arhitekturom Rijeke u razdoblju od gotovo jednog stoljeća. Nakon prve izložbe o modernoj arhitekturi i druge o secesijskoj, Fabrijeva je priča počela dobivati jasnije obrise mjesta događanja, konkretnije izvanscensko realno prizorište za izmišljene, a tako stvarne likove. Kad projekt o riječkoj arhitekturi bude potpuno

završen prikazom historicističke arhitekture, i Fabriova će saga zadobiti konkretnu scenografiju. Poticaj za projekt je bila reakcija na knjigu *Kako čitati grad*, tj. neočekivano velik interes publike, ne samo u Rijeci već i izvan nje. U nekoliko je godina ta knjiga doživjela još dva proširena izdanja, a i četvrto je pred izlaskom. Naš je projekt trebao biti zasnovan na drukčijoj i malo široj osnovi od koncepta dr. Mateječić. Mi smo odlučili istražiti, obraditi, popisati gradu, te kroz izložbu i katalog prikazati sva riječka zdanja pojedinih stilskih razdoblja, dakle, ne samo ona najreprezentativnija i eklatantna za pojedino razdoblje, nego izvršiti svojevrsnu inventuru i katalogizaciju gradske arhitekture promatranoga, gotovo stogodišnjeg, razdoblja u Rijeci. Upravo to je razdoblje - druga polovica 19. st. i 20. st. - vremenski period kojim se bavi riječka Moderna galerija i iz kojeg se formira njezin fundus slika i skulptura. Kako je program skupljanja građe u našoj ustanovi orijentiran od gradskog, lokalnog prema nacionalnom i internacionalnome likovnome materijalu, u koji je uključeno i područje arhitekture, bilo je sasvim prirodno baviti se tom poluistraženom materijom. Treba posebno naglasiti nedostatak, manjkavost i neobjektivnost literature povijesti umjetnosti Rijeke, ne samo 19. st. već posebno prve polovice 20. st. Razloge takvu stanju treba tražiti u povijesnim (ne)prilikama i višegodišnjoj stranoj vlasti u gradu (austro-ugarskoj i talijanskoj). Taj se manjak može popunjavati upravo ovakvim, ciljanim projektima, pogotovo s obzirom na dostatan odmak u vremenu i izmijenjenim političkim prilikama u gradu i državi nakon Domovinskog rata i osamostaljenja Republike Hrvatske.

G. Farkas: *Villa Martinek* (1912.)
(u sklopu radničkog naselja *Centrocelle*)

Sastav istraživačke grupe

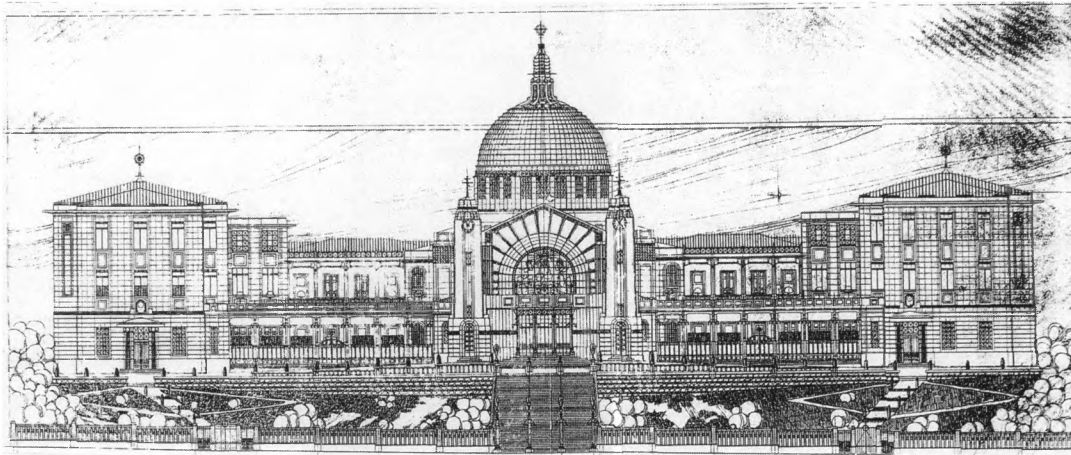
U vrijeme početka projekta riječke arhitekture 1995. od devet zaposlenih u Modernoj galeriji četvero su bili stručnjaci, tj. kustosi. Oni su cjelokupnom projektu pristupili po osobnoj želji, shodno osobnim interesima i nagnućima glede lokalne povijesti umjetnosti.

Ipak, odmah se znalo da sami nećemo moći pokriti sva područja koja je projekt zahtijevao, pa su posebice za obradu urbanizma pozvani na suradnju ugledni i priznati stručnjaci iz drugih riječkih ustanova, arhitekti, urbanisti, konzervatori.

Na prvom dijelu cjelokupnog projekta – Moderna arhitektura Rijeke 1918.- 1945. je koordinirao poslove i katalog uredio v.d. ravnatelj Berislav Valušek. Na nekim mu je poslovima oko kataloga pomagala kustosica Nataša Ivančević (biografije, bibliografija). Kreativni je tim bio sastavljen uglavnom od vanjskih suradnika: arhitekti Saša Randić i Idis Turato prikazali su urbanistički razvoj gradova Rijeke i Sušaka, dok su ostale teme obradili vanjski suradnici, povjesničari umjetnosti: Jasna Rotim-Malvić (javnu arhitekturu), Jolanda Todorović (stambenu i sakralnu arhitekturu) i Marjan Bradanović (Sušak). Izložbu je postavio Berislav Valušek.

U drugom dijelu projekta riječke arhitekture – Arhitektura secesije u Rijeci 1900.-1925. građa je bila obimnija zbog najintenzivnijeg razdoblja širenja grada, pa je podijeljena po ključu funkcionalnosti, a angažirali smo više suradnika na projektu. Iz Moderne galerije je uz mene, kao voditeljicu projekta, urednicu kataloga i člana autorske grupe (uvod, stambena najamna arhitektura, katalog objekata), surađivala kustosica Nataša Ivančević (individualne stambene kuće, bibliografija), a vanjski su suradnici bili: povjesničari umjetnosti Jasna Rotim-Malvić (škole, hoteli, vojarne, industrijski objekti), Marjan Bradanović (Sušak) i diplomirani inženjeri arhitekture mr. Olga Magaš (urbanizam i komunalna arhitektura), mr. Nana Palinić (sakralni i objekti zdravstva, kulture i zabave) i Dorica Juretić (banke). U želji da se riječkoj secesiji, malo poznatom i djelimično obrađenom segmentu riječke arhitekture, odredi jasnija pozicija u okvirima Austro-Ugarske, angažirani su kolege iz Trsta: dr. Marco Pozzetto, i iz Budimpešte: Andras Hadik iz Mađarskoga državnog muzeja arhitekture.

Za uspješnost projekta svakako su zaslužni i drugi suradnici koji su pridonijeli kvaliteti izložbenog materijala i kataloga, a to su fotografi. Cijeli projekt riječke arhitekture od samog početka dogovoren je s poznatim zagrebačkim fotografom Damirom Fabijanićem, koji je i sudjelovao u njemu uz pretpostavku dugoročno autorski osmišljene suradnje, uz potpunu autorsku slobodu fotografske umjetničke interpretacije zadanih objekata. Uza nj su angažirani i riječki fotografi Damir Krizmanić i Miljenko Smokvina za dokumentarne terenske fotografije u

Traxler - Celligoi: Benediktinski samostan

katalogu, a za presnimavanje originalnih starih nacrtu, razglednica i fotografija: Željko Luković i Istog Žorž. Treća grupa suradnika bili su oni tehničke naravi, neophodni za oblikovanje samog teksta (arhivisti, lektori, korektori, prevoditelji na talijanski i engleski, s talijanskog i mađarskog) ili raznog tiskanog popratnog materijala (pozivnice, poster, deplijani, memorandum, kovert, naljepnice, ulaznice) i kataloga (Vesna Rožman, te Bruketa & Žinić iz Zagreba).

Izložba Arhitektura secesije u Rijeci

Pripremni radovi

Prvi sastanci suradničke ekipe održani su u jesen 1996. godine radi razjašnjavanja koncepcije, načina rada, imenovanja suradnika, podjele zadataka, raščišćavanja pojmova, ideja i svih nejasnoća. Grada je raspoređena prema afinitetima i željama pojedinih suradnika s obzirom na njihov dotadašnji stručni i istraživački rad. Uvodničari, stručnjaci iz Italije i Mađarske odabrani su na temelju njihova objavljenog rada i naših očekivanja.

Kustosice Moderne galerije (Glavočić, Ivančević, Đilas) potkraj 1996. pregledale su i popisale svu raspoloživu relevantnu literaturu u našoj stručnoj muzejskoj i riječkoj Sveučilišnoj knjižnici, fotokopirale sve objavljene članke od općeg značenja za pojavu secesije u Europi, Hrvatskoj, te posebno u Rijeci i Sušaku, kako bi se stvorila neka osnovna informativna grada za sve članove ekipe. Svaki je član ekipe još dodatno konzultirao literaturu vezanu uz grad u koju je obrađivao.

Arhivsko istraživanje

Početkom 1987. sve su članice ekipe istovremeno pregledavale arhivsku grad u fondovima riječkoga Povijesnog arhiva (sada Državnog), pod sljedećim inventarskim brojevima:

K6 : Kartografska zbirka

K7 : Zbirka fotografija, razglednica, fotokopija i nacrtu

JU – 5 : Kraljevski gubernij za Rijeku i Ugarsko-Hrvatsko primorje 1870.-1918.

JU-48: Gradski građevni ured Sušak 1922.-1945.

JU-49: Kotarski građevinski uredi u Sušaku 1850.-1944.

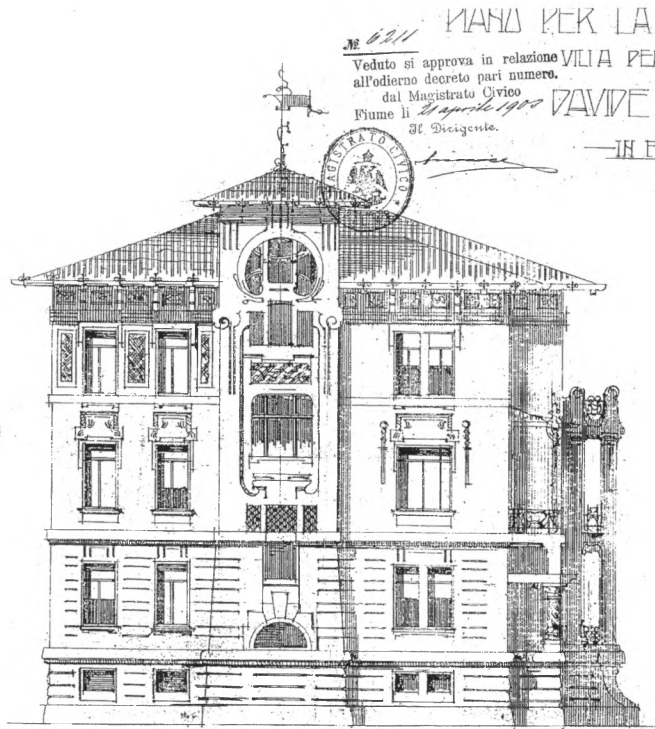
JU-51: Tehnički uredi grada Rijeka 1766.-1949.

U vremenskom razdoblju 1900.-1925. izdvajale smo i popisivale nacrtu objekata secesijskih obilježja. Ovi su nacrtu fotokopirani kao radni materijal i zatim po temama razdijeljeni pojedinim članicama ekipe. Sačinjeni su i umnoženi obrasci na koje smo jednoobrazno upisivale relevantne podatke. Kasnije su oni poslužili kao izvor informacija za opis objekta u kataloškom popisu izložbenoga kataloga.

U takav je obrazac - osobnu kartu objekta, trebalo upisati sljedeće podatke:

- redni broj objekta (prema osobnoj evidenciji, odnosno prema regionalnoj podjeli),
- vrstu arhitekture (prema funkciji),
- naziv objekta, nekadašnji (i sadašnji),
- adresu, nekadašnju i sadašnju (dio grada, četvrt, ulica, k.br.),
- vlasnika, nekadašnjeg (i sadašnjeg),
- ime arhitekta-projektanta,
- ime izvodača-nadzornika radova,
- arhivski registarski broj predmetnog fonda i kutije,
- broj i datum gradskog Tehničkog ureda, broj i datum gradskog Magistrata,
- signaturu arhitekta, supotpisnike ili suradnike na projektu,
- kategorizaciju vrijednosti objekta,
- fotodokumentaciju,
- literaturu,
- napomenu

Opisani je obrazac kasnije povezan s pripadajućim fotografijama s terena, starijim razglednicama i fotokopijama nacrtu, što je svakome omogućavalo lakše vizualno snalaženje pri obradi opsežne grade.

F. Mattiassi: Villa Klein, 1903.
(srušeno)

Terenski rad: rekognosciranje objekata

Svatko je individualno obišao svoje objekte i terene radi usporedbe gotovih objekata s nacrtima i ustanovljavanja sadašnje adrese i aktualnoga građevinskog i funkcionalnog stanja na terenu.

Rekognosciranje u nacrtima uočenih objekata na terenu nije uvijek išlo lako ni jednostavno iz više razloga. Neki su objekti pronađeni i prepoznati kako po naručitelju ili adresi tako i vizualno, ali su neki doživjeli velike preinake prilikom gradnje nekoliko godina nakon projektne dokumentacije koju smo pronašli, a da mi nismo znali za izmjene nacrtu. Neke su pak kuće bile tijekom vremena i promjenom vlasnika i funkcije tako zamaskirane da se nisu mogle prepoznati. Najteža situacija je bila s objektima pod posebnim režimom prilaza, kao s klaonicom, industrijskim objektima u krugu INA-e, HEP-a, priobalnim skladišnim objektima u riječkoj luci i onima u bescarinskoj zoni, za koje su trebale posebne dozvole za prolaz, a o fotografiranju da se i ne govori.

Mnoge obiteljske kuće i vile kriju se u neurednim i zapuštenim parkovima, iza zidova i žičanih ograda, na strmoj morskoj stjenovitoj obali, te ih se nije moglo ni vidjeti, niti im prići, a kamoli u njih ući. Svi ti objekti ucrtavali su se u veliku (2,5 x 1m) kartu M 1: 2000 nabavljenu u Gradskom urbanističkom uredu, kako bi se dobila precizna situacija i gustoća secesijske gradnje u gradu. Kasnije je na temelju te karte izradena pojednostavljena varijanta s raznobojno koloriranim gradskim četvrtima (naše proizvoljne podjele), koja je tiskana s nazivima četvrti te točkama i brojkama obilježenim objektima. Velika je

karta korištena za izložbu, a mala kao grafički prikaz gradskog tlocrta i manjih njegovih isječaka u katalogu.

Snimanje objekata

Neki su članovi radne grupe sami snimali radne fotografije. Tek kad je grada većim dijelom obrađena, angažirani su profesionalni fotografi za snimanje i izradu crno-bijele dokumentarne fotografije za objavu, ali samo onih objekata koji će se sigurno uzeti u obzir za tekstualni i kataloški dio izložbenoga kataloga. Posebno je snimanje obavio Damir Fabijanić, jer je on radio fotografije u boji za katalog i makro kolore (100 x 70 cm) za izložbu. Za to su snimanje trebali biti posebni vremenski uvjeti, posebna tehnička oprema i po želji fotografa odabrani rakursi, što je bilo ozbiljno narušeno stalno lošim kišnim i tmurnim vremenom za višekratnih, višednevnih Fabijanićevih dolazaka u Rijeku.

Određivanje fizičkih granica terena

Prigodom dogovora o obradi i prikazu svih segmenata secesijske arhitekture Rijeke željeli smo tu građu obraditi što temeljnije i iscrpnije jer se sveobuhvatno objavljuje prvi put. Bilo je velikih diskusija i dilema oko određivanja vremenskih i prostornih granica projekta. Nakon iscrpne razmjene mišljenja i gledišta na sastancima, prihvaćeno je da vremensko polazište riječkoga secesijskog perioda bude početak 20. stoljeća, jer je to bila najpogodnija razdjelnica, a i stvarno je u tom vremenu (1900.-1902. god.) zapažena pojava secesijskih elemenata, te započela gradnja prvih objekata. Teren smo gradskog područja odlučili svesti u granice današnjeg šireg centra: na istoku do kraja Pećina (aktualna istočna granica grada), na zapadu do raskršća-naselja Krnjeva, odnosno Zameta, a na sjeveru Škurinje-Kozala. Graditelji secesije u Rijeci gradili su upravo u obruču oko već izgrađene i popunjene stare gradske jezgre i obalnog područja. Novogradnje su se sve više udaljavale od strogog centra prema tada neuređenom strmom zaleđu. Granice područja našeg interesa postavljene su uz najudaljenije, terenski detektirane periferijske kuće (Zamet, Kantrida, Pećine), uz jedini izuzetak neizgrađene Zarazne bolnice predviđene za vrlo udaljen prigradski sjeverozapadni teren današnjeg Pehlina. No, ona je ionako postojala samo u nacrtima.

Postav izložbe

Izložba je postavljena u sve četiri dvorane Moderne galerije (na II. katu zgrade Sveučilišne knjižnice), a to je prostor od otprilike 600 m². Zbog povećanja izložbenih zidnih površina, dvije

dvorane imaju uza zid ugrađenu galeriju pod kojom su tzv. boksovi, što ponekad pridonosi razvedenosti postava, ali češće odmaže linearnom kontinuitetu prikaza izložene građe. Kako sam imala najkompletniji uvid u odabranu građu za izlaganje i cjelokupni obrađeni materijal, povjereno mi je i postavljanje izložbe. Odlučila sam postavom vizualne građe simulirati smještaj objekata u građu. Običaj je u Modernoj galeriji da se najupečatljiviji eksponati istaknu postavljanjem na "udarne", najveće zidne površine. Prostor kod glavnog (jedinog) ulaza u našu dvoranu je najznačajniji i najbolji (bez balkonske cezure), s najvišim slobodnim plohami, gdje se priređuju otvorenja i projekcije svih vrsta, a tu je u blizini i čuvarski punkt s prodajom ulaznica i publikacija.

Odlučila sam se za smjer kretanja na lijevo od ulaza, počevši ekspoziciju s najranije datiranom zgradom – Crvenom kućom (Casa Rossa, 1903.) u četvrti Kazalište-Tržnica, u najstrožem centru grada. Isti je takav red tiskan u dodatku kataloga s kataloškim prikazom objekata, gdje ta kuća nosi redni broj 1 od ukupno 344 prikazane na izložbi i u katalogu. Najljepša zgrada - ex Hotel Royal - čiji smo detalj balkona iskoristili kao logotip propagandnog materijala, našla se upravo na toj poziciji. Praćenje je izložbe bilo moguće slijedeći objekte otprilike onim slijedom kao i u stvarnosti na gradskim ulicama, po četvrtima, hodanjem uokolo glavnom (ulaznom) dvoranom, kroz niz boksova, pa natrag do ulaza. Simbolično uspinjanjem uza stepenište na galerijski dio gdje su prikazane "više" gradske četvrti na brežuljku Kozale. Zapadne gradske četvrti (Potok, Škurinje, Turnić, Zamet) prikazane su u drugoj dvorani, u trećoj one krajnje zapadne (industrijska zona) i istočne uz Rječinu, granicu sa Sušakom (školić). U sve te rubne četvrti smješteni su pretežno industrijski objekti. U posljednjoj, četvrtoj maloj dvorani postavljen je prilično skroman materijal sa Sušaka, uz napomenu da arhivska građa i projektna dokumentacija za to područje nije pronađena.

Osnova ekspozicije o arhitekturi secesije u Rijeci bili su eksponati arhivske građe (originalna projektna dokumentacija, stare razglednice i fotografije) u kombinaciji s umjetničkom interpretacijom sadašnjeg stanja putem kolor makrofotografije Damira Fabijanića.

Dodatne izložbe u izložbi

Učinilo nam se da bi se izložba mogla oživjeti dodavanjem nekih eksponata koji su uobičajeni u opremanju arhitektonskih objekata koje smo prikazali nacrtima, pa smo se odlučili njima oživjeti postav. Kako smo muzej s fundusom slika, odabrali smo secesijske kao dodatak unutarnjeg uređenja životnog porostora, a kako nemamo zbirku namještaja, željeli smo izložiti bar neke posuđene originalne predmete iz, na izložbi prikazanih, secesijskih interijera koji su im pripadali.

Ambijentalni predmeti

Da bi se dopunio sadržaj prikaza arhitekture, odlučili smo ubaciti paralelne izložbe predmeta koji su pronađeni in situ u nekim od prikazanih objekata, ne bismo li time upotpunili doživljaj secesijskoga gesamt-kunstwerkovskog razmišljanja. Za pronalaznje, posudbu i postav u prostor izložbe takvih predmeta pobrinuo se Berislav Valušek. Primjerice, iz objekta nekadašnje vile Corossacz (sadašnje Glazbene škole) prenesena je stubišna svjetiljka od kovana željeza, iz nekadašnje Austro-ugarske banke (današnjeg ZAP-a) veliki mjedeni luster, iz Pomorskog i povijesnog muzeja metalno stakleni luster s likom sove itd. Nekoliko komada kućnog namještaja: pisači stol, čajni stolići, sjedeće garniture, stol za kartanje, vitrine, stolci posuđeni su iz privatnih prodajnih galerija Gal i Arkadija, dok je nešto sitnog inventara posuđeno iz privatnog vlasništva građana.

Izložba secesijskih slika, grafika, crteža (fundusa MGR)

Kako u Modernoj galeriji vodim zbirku Hrvatskog crteža i grafike 20 st., izložila sam one secesijskih obilježja: Tomislava Krizmana, Menci Clementa Crnčića, Slave Raškaj, te slike Bele Čikoš Sesije i Milenka Gjurčića (iz zbirke Hrvatskih autora 20. st.)

Izložba secesijskoga knjižnog i dnevnog tiska (fond Sveučilišne knjižnice)

Smatrajući da će i ova izložba pridonijeti boljem razumijevanju pojave specifičnih utjecaja i oblika u arhitekturi, nastojali smo secesijsko razdoblje oživjeti i putem prezentacije višejezičnog okruženja na Rijeci početkom 20. st. zahvaljujući živom međunarodnom pomorskom, industrijskom i trgovačkom prometu.

Iz starih fondova riječke Sveučilišne knjižnice (Adriatica, Fluminensia, Hungarica) bilo je vrijedno pokazati mnoge knjige i publikacije (naročito mađarske) zbog izuzetno lijepo oblikovanih knjižnih korica. Neka posebna, svečana i jubilarna izdanja ukrašena su zlatom, emajlom, kožom i metalom. Neke knjige su izložene zbog dizajnera poput M. Olbricha, neke zbog sadržaja, ali i zbog tipično secesijskog grafičkoga oblikovanja i tipografije. Naročito je zanimljiv bio dnevni tisak koji je u više od 22 različita izdanja izlazio tijekom promatrana dva desetljeća na mađarskom, njemačkom, talijanskom i hrvatskom jeziku.

Katalog izložbe

Svaku izložbu Moderne galerije prati katalog, a već je ustaljeno publiciranje nekoliko tipova kataloških izdanja s obzirom na vrstu i opseg izložbe (bijenala mladih i crteža, veće retrospektivne izložbe ili one manje u Malom salonu itd.). Ovaj projekt riječke arhitekture, s obzirom na važnost teme za naš grad, te lokalnu i širu stručnu javnost, zaslužio je najkvalitetnije

kataloge, jer u gradu ne postoje druge institucije (kao, na primjer, u Zagrebu Institut povijesti umjetnosti) koje bi se bavile ovim sadržajima i takvom prezentacijom. Nema ni pojedinaca koji bi bili u stanju toliku gradu u ovom opsegu i vremenu obraditi, a kamoli i prezentirati i publicirati na ovakav način. Tim je ozbiljnije naša grupica pristupila poslu. Budući da cijeli projekt tvore tri izložbe, tri kataloga i tri različita plakata, kontinuitet se vizualno odražava na likovnom rješenju naslovnice na kojoj su u tri horizontalna pojasa prikazana po tri prozora triju zahvaćenih razdoblja: na dnu historicističkog, u sredini secesijskog, na vrhu modernističkog. Za svaku je izložbu osvijetljen i koloriran po jedan pojas, dok su ostala dva nejasna i siva. Nakon sve tri izložbe katalogi će biti upakirani u zajedničku ambalažu.

Koncepcija tekstova

Sadržaj i njegov raspored u katalogu prepušten je uredniku (D. Glavočić).

Na samom početku kataloga su:

- dvodijelni predgovor: kraći - podsjećanje na cjelokupni projekt o arhitekturi v.d. ravnatelja Moderne galerije (B. Valušek) i duži - o samom projektu secesije (D. Glavočić);
- trodijelni uvod: o secesiji u Italiji, tj. Trstu (M. Pozzetto), i u Mađarskoj, tj. Budimpešti (A. Hadik), kao najbližim emanatorima utjecaja.

Zamišljeno je da se od općih, sveobuhvatnijih tekstova koji će sažeto govoriti o pojavi secesije u Europi krene prema najbližim susjednim zemljama i gradovima, koji su na prijelazu stoljeća bitno utjecali na događanja u Rijeci, koja je bila na politički i geografski izdvojenom području, bez izravne veze s najbližim prirodnim okruženjem. Zbog toga su angažirani povjesničari umjetnosti iz tih gradova kako bi oni dali najjasniju konkretnu sliku svog okruženja. Kako iz Hrvatske, odnosno Zagreba, nisu zamijećeni bitniji utjecaji, a i na suradnju pozvani stručnjaci se nisu odazvali ni nakon višekratnih upornih poziva, izostavili smo taj uvodni dio, opisavši situaciju u samoj Rijeci (D. Glavočić). Budući da je svaki član ekipe već imao određenu vrstu arhitekture za obradu, trebalo je te tekstove složiti u suvislu cjelinu, a zatim ujednačiti po nivou obrade, kvaliteti i količini podataka, specifičnom nazivlju, omjeru tekstualnog i slikovnog dijela. Nakon općeg uvoda, logično je bilo opisati urbanistički pristup rješavanju "novog" grada za "novo" doba, što je prepušteno arhitektici koja se i praktično i teorijski time bavi (O. Magaš). Tu se pojavio problem tretmana dvaju gradova - Rijeka-Sušak, koji su, iako danas čvrsto povezani, u prošlosti imali vrlo različite razvojne putove. Vidljiva je ta dvojnost gradova i na izložbi i u katalogu, jer se (kao i na prethodnoj izložbi moderne arhitekture) Sušak tretira potpuno izdvojeno i na drukčiji način od riječke cjeline.

Zatim se u katalogu prikazuje secesijsko graditeljstvo Rijeke prema zastupljenosti u gradskom tkivu (a i tadašnjim životnim potrebama zbog privredne ekspanzije), te se najprije opisuje stambena arhitektura, tada najpotrebnija zbog velikog priljeva stanovništva početkom stoljeća. Luči se gradska najamna stambena gradnja u centru i periferijska radnička naselja (D. Glavočić) od elitne izgradnje obiteljskih kuća i parkovnih vila (N. Ivančević). Nadalje se tretira izgradnja od općeg interesa, javna arhitektura:

- objekti zdravstva i socijalne skrbi: bolnica, sanatorij, ubožnica, dječje ustanove (N. Palinić)
- objekti za kulturu i zabavu: kazališta, varijetei, kinematografi (N. Palinić)
- škole, hoteli, sudbena palača, vojarne (J. Rotim-Malvić)
- poslovno-stambeni objekti: banka, trgovačka komora, željeznica (D. Juretić)
- sakralni objekti; samostan, crkva (N. Palinić)
- komunalni objekti: ribarnica, klaonica, palionica, smeća, kupališta, urbani inventar (O. Magaš)
- industrijski objekti: tvornice, brodogradilište, skladišta, elektrana, rafinerije (J. Rotim-Malvić).

Posebna cjelina Sušaka prikazana je sa svim navednim elementima: urbanizam, javne zgrade – škola, hotel, poslovne zgrade, vodovod, stambeni najamni i obiteljski objekti (M. Bradanović).

Kataloški dodatak

S obzirom na količinu tisaknih stranica ovoga tekstualno-slikovnog dijela kataloga, rukovanje je otežano, pa je kao posebna, dodatna publikacija, tiskan kataloški prikaz pojedinačnih objekata s izložbe uz dodatni grafički prikaz tlocrta grada. Bojom i grafičkim znakom, brojem i adresom s kompletnom legendom obilježen je smještaj svakog objekta na terenu u gradskoj četvrti, kako bi se eventualni znatiželjni posjetitelj izložbe, s tom publikacijom u ruci, mogao snaći u gradu. Poznato je, naime, da je Rijeka svima samo prolazna stanica na putu prema moru i ljetovanju, te da im je svima sam grad potpuno nepoznat. Dodatna je teškoća i sam strm smještaj grada, te stoga prilično nespretna za kratki pješački obilazak. Uočeno je također da ni sami stanovnici ne prepoznaju urbani okvir u kojem se kreću jer im je pažnja usmjerena u prizemni pojas izloga i ulaza, a nisu ni obrazovani u smislu stilskog prepoznavanja arhitekture.

Nakon toga slikovno-kartografskog prikaza izložbenih eksponata slijede biografije arhitekata i graditelja, mnoge su od njih prvi put uopće uobičajene u cjelinu, upravo na temelju ovog istraživačkog projekta. O mnogim se imenima naide na trag u literaturi ili nacrtima, ali pravih objavljenih biografija nema. Naš je pokušaj tek početak u očekivnu buduće sustavne nadopune.

U popisu bibliografije iznesena je sva relevantna literatura kojom su se tijekom rada služili pojedinci i koja je kvalitativno pridonijela njihovim saznanjima o općoj, a posebno o riječkoj secesiji.

Zadnja informacija ove dodatne publikacije je impresum (koji je tiskan i na kraju prve knjige). Oba izdanja tretiraju se kao jedno, rednog broja 171, s kazalom na početku svakog dijela, s ukupnim brojem od 543 stranice, od čega je u prvom dijelu kataloga od prve do 392., a u drugom od 393. do 543. stranice.

Dodatna događanja

Autorska prezentacija

Putem medija svih vrsta: lokalne i državne televizije, propagandnih poruka, radio reklama, vizualna reklamna poruka u kinematografima, radio-kviza, razgovora s autorima na lokalnom radiju svakog četvrtka, objavljivanjem tematskih članaka svakog autora svake nedjelje u kulturnom dodatku Novog lista - Mediteranu. Svake su se srijede održavala za javnost u Modernoj galeriji večernja predavanja s diaprojeksijom. Pojedini članovi ekipe govorili su o svome autorskom udjelu u projektu. Predavanja su bila vrlo zanimljiva i izuzetno dobro posjećena.

Propaganda izložbe

U cilju neprestanog održavanja interesa privlačenja pozornosti riječke publike za izložbu, nastojali smo je propagirati i oživljavati na sve načine.

Sukcesivno se plakatirao grad vrlo lijepim i uočljivim koloriranim posterom (100 x 70 cm), a dodatno je izrađen crno-bijeli jumbo-poster s karakterističnim logotipom, koji je postavljen ne samo na desetak mjesta u Rijeci već i po Istri. Raspačavani su ilustrirani deplijani u hrvatskoj i engleskoj varijanti, po turističkim objektima i drugim punktovima veće fluktuacije ljudi.

Za Obrazovni program Hrvatske televizije napisala sam scenarij za snimanje 15-minutnog filma o riječkoj secesiji i sudjelovala u snimanju kao savjetnik i voditelj. Film još nije do kraja montiran. Vjerojatno će se prikazivati pod nazivom "Secesija u Hrvatskom primorju", ponešto proširen s nekoliko objekata iz Opatije i Lovrana.

Prvi je put u našoj ustanovi izrađen dvojezični materijal za Internet: web-stranice. Tekst i slika, govoreći o izložbi secesijske arhitekture, zainteresirane povezuje i s prethodnom izložbom moderne arhitekture, kao i s osnovnim informacijama o Modernoj galeriji.

Posebna propagandna tema su marketinški pripremljeni i osmišljeni, te ukusno oblikovani suvenirni (T-shirts u dvije varijante, platnene torbe, nekoliko vrsta kemijskih olovaka,

*Kossmarty-Lechner: Kraljevska šumarska uprava, (1912.)
snimio: Damir Fabijanić*

privjesaka za ključeve it.sl.). U tu je svrhu angažirana marketinška agencija, o čemu je objavljen tekst Milice Đilas, kustosice koja je kao muzejski-pedagog zadužena i za odnose s javnošću i propagandu (Informatica Museologica, 27 (3-4), 1996.

Edukacijska aktivnost

Kao i za svake velike izložbe, kustosica Milica Đilas, muzejski pedagog, osmišljava najpogodniji način prikazivanja izložene građe publici različite dobi. Najčešća su stručna vodstva po izložbi, a generalni plan vodstva uvijek se nanovo prilagodava raspoloživom vremenu obilaska i dobi posjetitelja. Drugi oblik iskorištavanja izložene građe bilo je organiziranje likovnih radionica u prostoru izložbe ili na licu mjesta u gradu, na ulici, pred secesijskim objektima gdje su učenici mogli precrtavati neke secesijske motive ili kreirati nove cjeline. O metodama rada i rezultatima kolegica Milica Đilas je pisala u Informatici Museologica, 27 (3-4) 1996.

Okrugli stol

Da bi se do kraja raščistile neke nejasnoće i pojmovi oko izvorišta, utjecaja, uzora, pojave i izgleda secesijske arhitekture u Rijeci, u dvorani riječkog WTC-a (Riva boduli 1) održan je dvodnevni susret, potkraj veljače 1998. Na taj okrugli stol pozvani su zainteresirani kolege, arhitekti, urbanisti i zaštitari iz zemlje (Rijeke, Zagreba, Osijeka, Dubrovnika, Splita, Pule, Koprivnice) i inozemstva (Italije, Slovenije, Mađarske).

Zajednički se pogledalo i komentiralo izložbu, obišlo objekte na terenu radi stjecanja boljeg uvida u stvarno stanje građevina i terena. Istog i sljedećeg je dana održana sesija s komentarima i intervencijama većine sudionika. Magnetofonski je registriran cijeli tijek razgovora, a kasnije sačinjeno i pisano izvješće.

Prijenos izložbe u Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb

U prethodnom dogovoru o međumuzejskoj suradnji, sa zagrebačkim je Muzejom za umjetnost i obrt dogovorena razmjena secesijskih izložaba između naše dvije ustanove. Mi smo tijekom riječke izložbe o secesiji, u Malom salonu prikazali izložbu zagrebačkog secesijskog arhitekta Aladara Vladimira Baranajja. Autorica izložbe, muzejska savjetnica mr. Jasna Galjer, održala je o Baranajjevu radu i životu predavanje s dijaprojeksijom u sklopu naših autorskih predavanja srijedom. Tijekom svibnja 1998. naša je izložba "Arhitektura secesije u Rijeci" postavljena i prikazana u Zagrebu.

Projekt za 2000.

Nakon zatvaranja izložbe o secesiji, vraćanja posuđenih dokumenta i nacrti, arhiviranja i pospremanja materijala koji se tijekom rada nagomilao u Modernoj galeriji, mnoštva crno-bijelih dokumentarnih fotografija, mnoštva fotokopiranih nacrti, a nadalje mnoštva vrlo lijepih i kvalitetnih kolor makrofotografija Damira Fabijanića, zaključili smo da se sav taj golemi uloženi trud i napor mora još na neki način iskoristiti. Tijekom 1997. i naročito 1998. prigodom 100-godišnjeg jubileja pojave secesije u Europi, posvuda su se organizirali skupovi i izložbe s temom secesijske, ali druge, arhitekture. I mi smo željeli prezentirati naš grad, kroz izložbu tada aktualne secesije. No, kako je ta grada ipak suviše lokalnoga karaktera, a k tome je još bila preopširno prezentirana s mnoštvom nereprezentativnih objekata za širu javnost, sama se od sebe nametnula ideja sklapanja nove, vrlo kvalitetne izložbe, možda putujuće.

Kad se obradi i treće razdoblje - Historicističke arhitekture od 1870-ih do početka 20. st., moći će se sklopiti takva nova izložba, koja će objediniti svu vrijednu arhitekturu Rijeke tijekom druge polovice 19. i prve polovice 20. stoljeća. Ona bi morala prezentirati samo one najkvalitetnije objekte iz svakog pojedinog razdoblja: historicizma, secesije, moderne, koji mogu izdržati odmjeravanje s istodobnim građevinama središnje Europe (kazalište, stambeni kompleks Brajdica, Teatro Fenice, klaonica, projekt benediktinske samostanske crkve, sušački neboder, Tempio Votivo...). Kako osjetljiva originalna arhivska grada projektne dokumentacije nije pogodna za transport, već su izrađene kvalitetne fotokopije u boji, koje će, uz dodatne

fotografije i makrokolore D. Fabijanića, moći biti jednoobrazno opremljene za buduća domaća i europska putovanja.

Summary:

The Methodology of Research, Scientific and Expert Teamwork on the Modern Gallery's Exhibition Project Town Planning and Architecture in Rijeka 1845-1945

The publication of two books, How to read the City by Radmila Matejčić and The Training of Life by Nedjeljko Fabio, gave rise to a positive surge of interest in the systematic search for the identity of a town from the standpoint of history of art.

In this climate the Modern Gallery decided to research and catalogue material and through an exhibition and a catalogue present all buildings in Rijeka from individual periods and styles of the second half of the 19th and the first half of the 20th century. In view of the fact that the Modern Gallery did not have the necessary personnel for such a demanding project, the Gallery commissioned the services of its four curators and various associates: architects and art historians from Rijeka, as well as experts from Trieste and Budapest. Renowned photographers from Zagreb and Rijeka also contributed to the success of the project. A third group of associates provided technical support.

The basic material for the preparatory work were documents from the Historical Archives in Rijeka, the study of literature linked with the appearance of secession style in Rijeka and field research.

The exhibition was put up in four rooms of the Modern Gallery, so that it was possible to view it by following huge colour photographs of buildings constructed in the secession style in the same order they stood on the streets. The exhibition was accompanied by the original project documentation and old photographs, and the exhibition design was livened up using original objects, paintings, prints and drawings, multilingual editions of books designed in the secession style and daily papers in Hungarian, German, Italian and Croatian.

The exhibition was accompanied by a catalogue (543 pages), but because of the number of pages, it was difficult to handle, so that a separate catalogue brochure was printed so that visitors could also use it as a guide in viewing secession style architecture in the town. The catalogue included bibliographical information, and the exhibition was accompanied a marketing drive with souvenirs and educational activities.

During May of 1998, our exhibition Architecture of the Secession Style in Rijeka was also put up in the Museum of Arts and Crafts in Zagreb.